

УДК 159.38

Паршина Ю. І., ад'юнкт кафедри загальної психології УЦЗУ

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

Дана стаття розглядає специфіку діяльності рятувальників МНС і проблему опису діяльності психолога в системі МНС.

Ключові слова: професійна діяльність, професіограма, професіографічний підхід, психограма, професійно важливі якості.

Постановка проблеми. Інтерес до діяльності людини в екстремальних умовах пов'язаний зі станом сучасної техносфери, а також могутніми катаклізмами природного характеру. Поява нових технологій, ускладнення великомасштабних, енергонасичуючих, технічних комплексів переходить межі надійності і створює екстремальні умови: аварії особливо на підприємствах нафтової, газової, нафтовидобувної, хімічної промисловості, атомних електростанціях, на трубопроводах.

Всі масштабні катастрофи несуть в собі наслідки матеріального, соціального, медичного і психологічного характеру, які випробовують на собі не тільки потерпілі, але і все населення. У надзвичайних ситуаціях доводиться працювати рятувальникам.

Світова статистика з стихійних лих, бойових дій, катастроф свідчить про те, що число випадків нервово-психічних розладів, залежно від виду екстремальності, може складати 10-25% від загальної кількості залучених в ситуацію людей. Ці психогенні втрати вимагають не тільки залучення великого числа фахівців для надання допомоги потерпілим, але й накладають обмеження на можливість використання людей для проведення аварійно-рятувальних робіт.

Специфіка службової діяльності персоналу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи містить в собі постійний підвищений чинник ризику, напружене виконання завдань в умовах недостатньої, невизначеної інформації, дефіциту часу і високої відповідальності за результати праці. Персонал МНС України у багатьох ви-

падках залишається останньою надією для населення, що потерпіло, на можливість залишитися живим і одержати дієву допомогу.

Також згідно закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» (ст. 13), надається гарантоване забезпечення психологічного відновлення, яке здійснює психолог [4].

Таким чином, в даний час актуальним є питання про відбір і підготовку рятувальників, а також про профілактику і своєчасне виявлення нервово-психічних і психосоматичних розладів, що виникають у невідготовлених рятувальників у зв'язку із стресогенним характером їх діяльності [3].

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність рятувальників є одним з найбільш напружених (у психологічному плані) видів соціальної діяльності і входить до групи професій з великою присутністю чинників стресу, що в свою чергу пред'являє підвищені вимоги до особистісних характеристик самих рятувальників.

Останніми роками почалося становлення служб надання психологічної допомоги не тільки населенню, але й працівникам екстремальних професій, що спричинило за собою проблему формулювання професіографічних вимог до діяльності психологів. На даний момент розроблено досить професіограм різних професій, але все це в даний час практично втратило будь яку цінність з ряду причин.

По-перше, сильно видозмінився (і продовжує безперервно змінюватися) зміст багатьох професій. По-друге, перелік професій також дуже швидко змінюється - якісь швидко зникають за непотрібністю, інші ж з'являються і відразу стають масовими. По-третє, різноманітність робочих місць в рамках однієї професії стає такою широкою, що нерідкі випадки, коли робоче місце однієї професії виявляється за своїм характером ближче до іншої професії, ніж до свого різновиду в іншій галузі. Зрозуміло, що в таких умовах про стабільність професіограм не може бути й мови - вони застарівають швидше, ніж їх встигають написати. По-четверте, об'єктами (і одночасно суб'єктами, оскільки це стало справою в значній мірі особистого, а не державного) профорієнтації стають люди практично всіх віків. А оскільки одну і ту ж роботу люди різного віку звичайно виконують, спираючись на різні професійні якості, то говорити про якісь стандартні процедури профорієнтації вже не доводиться [2].

Відповідно, ступінь якісної підготовленості фахівців в будь-якій області залежить від рівня розробленості професіографічних вимог і відповідності учбових планів і програм цим вимогам [6].

Існуючі професіографічні схеми численні та різноманітні. Їх зміст і структура залежать від цілей вивчення професії, від її особливостей, а також від теоретичного фундаменту дослідження.

У сучасному вченні про професії все частіше на перший план виступає професіонал, чия особистість визначає результат праці і сама зазнає змін унаслідок зробленої роботи. При цьому можна відзначити два основні підходи до вивчення особистості професіонала. Перший пов'язаний з розробкою описово-нормативних моделей особистості і діяльності фахівця, на основі яких формулюються вимоги до змісту його професійної підготовки (професіографічний підхід), другий підхід заснований на дослідженні професійної свідомості і самосвідомості суб'єкта діяльності - його цінностей, смислових утворень, рефлексії.

Останні роки відмічені проявом цілого ряду робіт, що досліджують професійну свідомість і самосвідомість представників різних професій. При цьому піддається критиці підхід, що характеризує фахівця в першу чергу як носія професійно-важливих якостей, вважаючи, що це лише операціонально-технічна «придатність» до виконання тієї або іншої діяльності.

Це дійсно так у тому випадку, коли реальну особистість намагаються підігнати під жорсткий перелік професійних якостей, без урахування індивідуальності і специфіки професійного становлення в конкретній професії. І все-таки не слід випускати з поля зору той факт, що дослідження професійної свідомості і самосвідомості базуються на професіографічних даних, оскільки саме психологічна характеристика професійної діяльності задає основу для всіх подальших досліджень особистості професіонала.

Результатом професіографії є професіограми - опис і обґрунтування системи вимог, що пред'являються певною спеціальністю, професією або їх групою до людини. Частина професіограми - психограма - є переліком вимог, що пред'являються до психіки людини в контексті розвитку необхідних професійних здібностей [5].

А.К. Маркова виділяє наступні основні підходи до змісту і структури професіограм:

1. Комплексна професіограма (за К.К. Платоновим, Ю.В. Котеловою та інш.), де враховується широке коло характеристик (соціальних, технічних, економічних, медико-гігієнічних та ін.), а також вказується предмет, цілі, спосіб, критерії оцінки результатів тощо.

2. Аналітична професіограма (за О.М. Івановою), де розкриваються не окремі характеристики компонентів професії, а узагальнені нормативні показники професії і показники психологічної структури професійної діяльності. При цьому спеціально аналізуються: об'єктивні характеристики праці і психологічна характеристика праці, що в результаті і дозволяє виділяти професійно важливі якості, відповідні даним завданням.

3. Психологічно орієнтована професіограма (за Е.І. Гарбером), де виділяються: а) опис зовнішньої картини праці, трудова поведінка: фотографія робочого дня, хронометраж робочого часу при виконанні конкретних завдань, часова динаміка виробничої активності, типові помилки тощо.; б) внутрішня картина праці: типові реакції особистості на певні професійні ситуації, інтегральні утворення особистості працівника (здібності, структури навчання і досвід), психічні стани (інтелектуальні і емоційні процеси, емоції, воля, увага, пам'ять, психомоторика) [7].

Все це стосується і такої нової для нас професії, як професія психолога в системі МНС. Питання безпеки, збереження життя і здоров'я людей під час професійної діяльності завжди знаходилися в центрі уваги психології. І останнім часом перед психологічною наукою актуалізуються проблеми, пов'язані з аспектами діяльності екстремальних професій. У зв'язку з цим стає актуальним питання про особистість психолога в системі МНС, про характеристику праці, про вимоги до якості підготовки, про вимоги професії до особистісних якостей фахівця [3].

Психологічні проблеми, які проникають у все наше життя, дають можливість психологу знайти собі застосування практично у всіх сферах життєдіяльності людини.

Психолог - це людина, яка допомагає знайти вихід в скрутній життєвій ситуації. Завдяки певним методам, він допомагає розібратися людині в ситуації, що склалася, і знайти вихід самому, без сторонньої допомоги. У полі компетенції психолога потрапляють люди, із здоровою психікою, але з проблемами на роботі, сім'ї, та інших сферах людського життя. Таких проблем може бути дуже багато, це і

конфлікти, невміння будувати спілкування, страхи і просто тривога з якогось приводу.

Психолог на пострадянському просторі професія відносно нова. Тільки в 90-х роках, минулого століття, з'явилася потреба в цих фахівцях в багатьох установах. Саме тоді і виник масштабний інтерес до нової професії. Були відкриті нові факультети і спеціальності.

Психолог - це не просто спеціальність, це особливий склад розуму, набір знань, умінь і навичок, які допомагають чудово адаптуватися до будь-якої ситуації. Здоров'я людини, це не тільки здорове тіло, але і психічна рівновага. Від того, в якому стані знаходиться наша психіка - і залежить загальний фізичний стан людини.

Психолог - фахівець, який допомагає тримати наш психічний стан в нормі, знаходити, здавалося б, прості відповіді на дуже складні питання [1].

У зв'язку з розширенням сфери послуг у області практичної психології важливого значення набувають професійно важливі якості психолога, оскільки саме вони є провідними і багато в чому визначають успішність професійної психологічної діяльності.

Практика сьогоденного дня така, що існує безліч наукових психологічних видань, в яких досліджуються особистісні особливості психолога, критерії ефективності роботи психолога.

Можна виділити ряд якостей, які властиві психологу це - добре розвинені комунікативні і організаторські здібності, які розглядаються як здібність людини до успішного спілкування і організації своєї діяльності; відчуття відповідальності що характеризується дотриманням як моральних принципів, так і правових норм; увага до людей; уміння співпереживати їх внутрішнім проблемам; спостережливість; уважність; емоційна стійкість, що говорить про здібність до збереження високої психічної і фізичної працездатності при дії сильних стресів в умовах діяльності; стресостійкість, яка дозволяє зберігати фізичне і психічне здоров'я; здатність протистояти емоційному вигоранню, перцептивні і експресивні здібності, що характеризується адекватністю сприйняття ситуації і віддзеркаленням емоційних станів [5].

Так, Е.В. Стрюковою була складена професіограма психолога, яка включає наступні характеристики:

1. Загальна характеристика праці:

а) *Зміст і основні операції (дії)*. Здійснення науково-практичної, педагогічної, дослідницької методичної і інформаційної

бібліографічної діяльності. Розробка заходів з метою надання допомоги по адаптації людини до оточуючих його умов. Експертна оцінка станів і окремих психологічних функцій людини, пропозиції і впровадження рекомендацій з оптимізації процесів трудової та учбової діяльності і умов праці, побуту і відпочинку людей. Спостереження індивідів і колективів, складання анкет і опитувальників і виявлення з їх допомогою думки людей з різних питань. Робота з оптимізації психологічного клімату в соціальних колективах (сім'я, виробництво). Проведення соціально-психологічних тренінгів, профілактичних, коригувальних і розвиваючих заходів.

б) *Умови і характер праці.* Робота в колективі або індивідуальний прийом, постійні контакти з людьми, логіко-аналітична діяльність, робота в спеціально обладнаному приміщенні, при кімнатній температурі; робочий день регламентований. Можлива робота в екстремальних ситуаціях.

2. Вимоги професії до якості підготовки.

а) *Знання.* Спеціальні знання, знання загальної, вікової, педагогічної, соціальної психології, психології особистості, управління, праці, інженерної психології, нейропсихології, патопсихології, психотерапії, психогігієни, профорієнтації; передового вітчизняного і зарубіжного досвіду в області психології; психологічних методів дослідження, корекції розвитку особистості; керівних інформативних документів, що стосуються питань практичної психології; основ економіки, організації праці і виробництва, управління; основ законодавства.

б) *Уміння і навички.* Володіння методами психодіагностики, психокорекції, психопрофілактики, психологічного розвитку, психотерапії, групового індивідуального консультування, уміння складати опитувальники і анкети, проводити дослідження, складати висновки, давати рекомендації, розробляти і проводити корегувальні програми за їх результатами, уміння слухати, уміння сформулювати проблему.

3. Вимоги професії до особистісних якостей.

а) *Інтереси і схильності.* Схильність до спілкування з людьми, інтерес до предмету, прагнення приносити людям користь, широкий кругозір, ерудиція, інтерес до людини.

б) *Професійно важливі якості.* Добре розвинені комунікативні і організаторські здібності, тактовність, відчуття відповідальності, увага до людей, уміння співпереживати їх внутрішнім проблемам, спостережливість, високий рівень розвитку аналітичного мислення,

розвинена словено-логічна і образна пам'ять, уважність, емоційна стійкість; почуття обов'язку, відповідальності, стресостійкість, здатність протистояти емоційному вигорянню, перцептивні і експресивні здібності.

4. Протипоказання. Сенсорні дефекти, нервові і психічні захворювання, інфекційні захворювання. Незрілість особистості, низький інтелект, відсутність емпатії, навіюваність, зайва загальмованість, низька організованість, поганий опір стресу, потреба в гіперопіці, неможливість самостійно вирішувати свої проблеми, низька самоповага, висока тривожність, низька сила «Я» концепції.[8]

Дана професіограма відображає особливості професійної діяльності психолога, але не розкриває специфіку діяльності психолога в системі МНС. Таким чином, виникла необхідність створення специфічної професіограми психолога МНС.

На жаль, зараз у нас відсутня однозначна модель і критерії професіоналізму психолога МНС. Це і стало причиною, що спонукала нас зайнятися даною проблемою.

Висновок. Таким чином, розробка професіограм є важливим на сьогодні завданням. Одним із аспектів є створення професіографічного опису діяльності психолога в системі МНС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И.В. Введение в профессию «психолог». –М.: МПСИ, 2002.- 345 с.
2. Гладышев С. Профориентация в современных условиях // <http://podborpersonala.ru>.
3. Євсюков О.П. и др. Екстремальна психологія: Підручник / за заг. ред. проф. О.В. Тімченка – К.: Тов «Август Трейд», 2007 – 502 с.
4. Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»
5. Климов Е.А. Психологический анализ профессиональных требований.// <http://www.hr.com/>
6. Крупенина А.В. Формула профессии // Психологическая наука и образование. – 2002. - № 1. – С. 56-59.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя. – М.: Педагогика, 1993. – 354 с.
8. Стрюкова Е.В. Профессиограмма психолога.// www.agpi.itech.ru/institute/kaf/psih_kaf/pedagogicheskaya_psihologiya/prof_ps/